Պ.գ.թ. Խորիկյան Հովհաննես
(ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ)

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մասնագիտական գրականության մեջ սատրապությունների թվարկման հերթականությունը միշտ էլ տարակարծությունների տեղիք է տվել: Օրինակ, Ի. Դյակոնովի կարծիքով պատմահայր Հերոդոտոսի ցուցակում սատրապությունները թվարկված են նրանց՝ Մարական, այնուհետև Աքեմենյան տերությանը միացնելու հերթականությամբ[1]: Նրա համոզմամբ I-XII սատրապությունները առաջ են տարվել Հոնիան առանձնացնելու համար, և այս խումբը պետք է հաջորդեր XIII-XVII (կամ XVIII) սատրապություններին: Համաձայն մեկ այլ տեսակետի՝ արևմտյան սատրապությունների՝ առաջինը հիշատակվելը պարզապես պայմանավորված է հին հունական ավանդույթներով (օրինակ, Տրոյական պատերազմում հակառակորդ բանակների նկարագրությունը) կամ հոնիացիների աշխարհագրական պատկերացումներով[2], այսինքն՝ խոսքը վերաբերում է Հերոդոտոսի հելլենակենտրոն մտածողությանը:

Մեր կարծիքով արևմտյան սատրապություններին և առաջին հերթին փոքրասիական սատրապություններին վարչական տեսանկյունից նախապատվություն տալը պայմանավորված էր ոչ միայն այդ երկրների համար խորթ պարսկական տիրապետության ամրապնդման մտահոգությամբ, այլև ռազմավարական տեսանկյունից ավելի հեռուն գնացող ծրագրերով, որոնք երկար սպասել չտվեցին: Հաստատելով իր նախորդների տիրույթների սահմանները և իր հերթին նույնպես ընդլայնելով կայսրության սահմանները՝ Դարեհ Ա-ն՝ որպես հեռատես պետական գործիչ, լավ էր հասկանում, որ պարսից տիրապետության ամրապնդման հեռանկարները Փոքր Ասիայում, Թրակիայում, Էգեյան ծովի կղզիներում անկայուն կլինեն այնքան ժամանակ, քանի դեռ Բալկանյան թերակղզու հույները կպահպանեն իրենց քաղաքական ազատությունը: Այս էր պատճառը, որ Դարեհը վարչական վերափոխումները նախ և առաջ սկսեց

---

[1] Дьяконов 1956: 342 և այլն: Ջ.Քամերոնի կարծիքով խոսքը ոչ թե սատրապությունների ցուցակի մասին է, այլ թվարկվում են սոսկ հպատակ ժողովուրդները (տե՛ս Cameron 1973: 47-56):

[2] Armayor 1978: 1ff.

արևմտյան Փոքր Ասիայում, քանի որ այս շրջանները պետք է հանդիսանային այն սկզբնական ամրակետը, որտեղից սկսվելու էր պարսից արտաքին քաղաքական ծավալման նոր փուլը՝ սկզբում դեպի սևծովյան սկյութական տարածություններ, այնուհետև՝ Բալկաններ: Եվ շատ չանցած՝ մ.թ.ա. 499թ. հոնիական ապստամբությունը ցույց տվեց Դարեհի քաղաքական հեռատեսությունը:

Վարչական վերափոխումները Փոքր Ասիայից սկսելը պայմանավորված էր նաև մի շատ կարևոր հանգամանքով, այն է՝ Բեհիսթունի արձանագրությունում Եփրատից այն կողմ՝ դեպի արևմուտք ընկած ոչ մի երկիր չի հիշատակվում Դարեհի դեմ ապստամբած մյուս երկրների շարքում, ինչը և զգալիորեն պայմանավորել է, որ ապստամբությունների ճնշումից հետո վերափոխումները սկսվեին համեմատաբար կայուն այդ տարածքներից[1]: Այս համատեքստում հետաքրքիր է Բ.Հարությունյանի այն տեսակետը, թե սատրապությունների թվարկման հերթականությունը պայմանավորված է նրանց ձևավորման ժամանակագրական հերթականությամբ: Համաձայն այդ տեսակետի՝ սատրապությունների կազմավորումը ժամանակագրական հերթականությամբ բաժանվում է հինգ փուլերի՝ ա) I-VI սատրապություններ, բ) VII-XI սատրապություններ, գ) XII-XIII սատրապություններ, դ) XIV-XVII սատրապություններ և ե) XVIII, XIX, XX սատրապություններ[2]: Ժամանակագրական փուլերի՝ առանձնացումը ցույց է տալիս, որ աշխարհագրական հերթականությունը ցուցակում գրեթե պահպանված չէ, քանի որ այս կամ այն սատրապությունը տվյալ աշխարհագրական միջավայրից (օրինակ՝ արևմուտքից) անմիջապես թռիչք է կատարում Կենտրոնական Ասիա և, ընդհակառակը, արևելյան շրջաններից՝ դեպի հարավ: Աշխարհագրական հերթականությունը պահպանվում է VIII-XI, XV-XVI, XVIII-XIX սատրապությունների պարագայում: Եվ ընդհանրապես, ինչպես աքեմենյան սեպագիր արձանագրություններում թվարկվող երկրները, այնպես էլ սատրապությունները թվարկվում են ոչ խիստ ընդգծված աշխարհագրական հերթականությամբ: Մեր կարծիքով սատրապությունների ձևավորման նման ժամանակագրական պայմանականությունը բացատրվում է այն քաղաքականությամբ, որը Դարեհ Ա-ն իրա-

---

[1] Հերոդոտոսը հաղորդում է, որ Դարեհի համար ծանր ժամանակներում Փռյուգիայի, Լյուդիայի, Հոնիայի սատրապ Օրոյտեսը չի օգնում արքային և զբաղված էր չարագործություններ կատարելով (Հերոդոտոս: III, 120-128), սակայն Օրոյտեսի վերաբերմունքը Դարեհի նկատմամբ չի վերածվում բացահայտ զինված անհնազանդության, և շուտով գահի վրա ամրապնդված Դարեհի հրամանով Օրոյտեսը սպանվում է:

[2] Հարությունյան 1999: 49-53:

կանացրեց ապստամբ երկրների նկատմամբ, որպեսզի հնարավորինս կանխի հետագա խռովությունները պետության դեմ: Վերևում նշեցինք, թե ինչով էր պայմանավորված նախ կայսրության արևմտյան հատվածում (I-VI սատրապությունները) վարչական վերափոխումների իրականացումը: Մեր համոզմամբ կայսրության համեմատաբար խաղաղ շրջաններում սատրապությունների ձևավորումից հետո պարսից արքունիքի ուշադրությունը կենտրոնանում է արդեն այն երկրների վրա, որոնք չէին ընդունել Դարեհի իշխանությունը և ապստամբել էին նրա դեմ:

Այսպես, VI սատրապությունից հետո հիշատակվող սատրապություններն ուղղակի կամ անուղղակի եղել են կա՛մ որպես ապստամբ երկրներ, կա՛մ էլ պատերազմական գործողությունների թատերաբեմ: VII սատրապության մեջ, ի թիվս այլ ժողովուրդների, հիշատակվում են նաև սատտագյուտները, իսկ Բեհիսթունի արձանագրությունում Դարեհը Սաթագուշը հայտարարում է ապստամբ երկիր, չնայած արձանագրության հետագա շարադրանքում ավելի ստույգ տեղեկություններ չի տալիս[1]: Բեհիսթունի արձանագրության պարսկերեն տեքստում (նաև էլամերեն տարբերակում) Դարեհը Արաքոսիայում Վահյազդատայի ուղարկած բանակին հաղթելուց հետո հայտնում է, որ այդ էր իր կատարածը Արաքոսիայում[2]: Սակայն արձանագրության աքքադերեն տարբերակում Դարեհը, խոսելով նույն իրադարձությունների մասին, հայտնում է Սատտագյուտիայի Գանդատամակի (պարսկերեն տեքստի Գանդուտավան է) վայրի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտի մասին և վերջում ավելացնում, որ այդ է իր կատարածը Սատտագյուտիայում և Արաքոսիայում[3]:

Բերված տեղեկություններից կարելի է եզրակացնել, որ Սատտագյուտիայում Դարեհի բանակը գործել է Արաքոսիային սահմանակից շրջանում, և հավանաբար, Վահյազդատայի ուղարկած բանակին հաղթելուց հետո Արաքոսիան մտնում է VII սատրապության մեջ: Փաստորեն, ինչպես տեսնում ենք, չնայած Վահյազդատան Արաքոսիայում և Սատտագյուտիայում պատերազմում էր Վիվանայի դեմ իր ուղարկած բանակի միջոցով, այդուհանդերձ VII սատրապությունը կարելի է համարել այն

---

[1] Արձանագրությունում Եգիպտոսը ևս հայտարարված է ապստամբ երկիր, բայց այլ տեղեկություններ նրա մասին չունենք: Մեզ համար առավել ընդունելի է Է. Բիքերմանի կարծիքը, համաձայն որի՝ Եգիպտոսում Դարեհի կառավարման սկզբին ոչ մի ապստամբություն էլ չի եղել, եթե չհաշվենք Լիբիայի ժամանակավոր անջատումը և անկախությունը (հարցի մանրամասն քննությունը տե՛ս Дандамаев 1985: 104-105):

[2] Kent 1953: 128.

[3] Malbran-Labat 1994: 117-118.

սատրապություններից մեկը, որտեղ տեղական իշխանությունը, հանձին Արաքոսիայի սատրապ Վիվանայի, պահպանում է հավատարմությունը Դարեհի նկատմամբ: Այսինքն՝ Դարեհը վարչական վերափոխումները նախ իրականացնում է կայսրության համեմատաբար կայուն նահանգներում՝ I-VII սատրապություններում, որից հետո ձեռնամուխ է լինում արդեն այն նահանգների վարչական վերափոխումների իրականացմանը, որոնք նրա գահակալության առաջին տարիներին դիմել էին բացահայտ զինված ապստամբության և չէին ճանաչել նրա իշխանությունը: Ապստամբ այդ երկրների մի մասն այս կամ այն վարչական փոփոխություններով մտնում է VIII-XI սատրապությունների մեջ:

Արևմուտքում ամբողջությամբ և արևելքում մասամբ վարչական վերակազմություններ կատարելուց հետո Դարեհն իր ուշադրությունը կենտրոնացնում է կայսրության կենտրոնական նահանգների վրա, որոնք խռովությունների ժամանակահատվածում կրել էին մարդկային և նյութական մեծ կորուստներ, այսինքն՝ տվյալ նահանգներում նոր խռովությունների վտանգ վերափոխումների տվյալ փուլում այլևս հնարավոր չէր, և միանգամից կազմավորվում են 4 սատրապություններ: Սպասելի էր, որ այս երկրների հետ Հայաստանը ևս կենթարկվեր վարչական վերակազմության, սակայն հաջորդ երկիրը, որն իր հավատարմությունը պահպանել էր Դարեհի նկատմամբ ապստամբությունների ժամանակաշրջանում, Բակտրիան էր, որը մինչև Այգլերի երկիրը ընդգրկվեց XII սատրապության կազմի մեջ: Արդեն իսկ նկատված աշխարհագրական նմանատիպ թռիչքային փոփոխությունները ցույց են տալիս, որ պարսից արքունիքն ընդհանրապես խուսափում էր ամբողջական վարչական վերափոխումներ իրականացնելուց միևնույն աշխարհագրական տարածքում, և այդպիսի կտրուկ թռիչքները ընդհանուր վարչական վերափոխումների շղթայի միջանկյալ օղակներն էին, որոնք կայսրության տվյալ հատվածում մինչև մյուս սատրապության կամ սատրապությունների ձևավորումը ամուր հիմք պետք է հանդիսանային վարչական բնույթի հետագա գործողությունների իրագործման համար: Եվ, բնականաբար, այդ ճանապարհին եղած դժվարությունները պարսից արքունիքը փորձում էր լուծել ոչ թե միանգամից և ուժերի մեծ լարումով, այլ հատված առ հատված, ինչը թույլ կտար տեղերում կայսերական քաղաքականությունն իրականացնել առավել արդյունավետ և հեռատեսորեն:

Այդ իսկ պատճառով հաջորդ երկիրը, որը համառ և երկարատև դիմադրություն էր ցույց տվել Դարեհին, Հայաստանն էր, որ ենթարկվեց

վարչական վերակազմության և ներառվեց XIII սատրապության մեջ[1]: Ըստ էության պարսից արքունիքի համար Հայաստանի նշանակությունն այնքան զգալի է եղել, որ վերջինս չէր միավորվել VIII-XI սատրապությունների հետ վարչական վերակազմության նույն փուլում: XIII սատրապությանը հաջորդող XIV սատրապության կազմում հիշատակվող ուտիները թերևս կապված էին Դարեհի դեմ ապստամբած ժողովուրդների հետ:

Բեհիսթունի արձանագրության մեջ հիշատակված Յուտիյան, որի Թարավա քաղաքում ապստամբեց Վահյազդատան[2], Յ. Մարքվարտի կողմից նույնացվել է XIV սատրապության ուտիներին[3], որոնք հավանաբար Վահյազդատային օգնելու համար դուրս են բերվում Պարսքի կազմից և հարկատու դառնում: XV և XVI սատրապությունները սահմանակցել են Բակտրիական սատրապությունից հյուսիս ընկած շրջանում[4]: XV սատրապության սակերը, հավանաբար, մասամբ կապված են Բեհիսթունի արձանագրության V սյունակում հանդես եկող սակերին[5], իսկ XVI սատրապության պարթևները վրկանների հետ միասին ապստամբել էին Դարեհի դեմ: Պարիկանիներից և Ասիայի եթովպացիներից կազմված XVII սատրապությունը խռովությունների ժամանակաշրջանում խաղաղ էր մնացել, և այս սատրապության ձևավորումը հող նախապատրաստեց քիչ ավելի ուշ հարևան՝ XX սատրապության կազմավորման համար: Վարչական վերափոխումների արդյունքում առաջացած XVIII և XIX սահմանային սատրապությունները ձևավորվում են Սև ծովի հարավարևելյան և Կովկասյան մեծ լեռնաշղթայից հարավ ընկած շրջաններում[6]: Հարավում հզոր և հարուստ սատրապական Հայաստանի առկայությունը թույլ է տալիս պարսից արքունիքին էթնիկական առումով խայտաբղետ այդ շրջաններում միանգա-

---

[1] Է. Հերցֆելդը Հայաստանը համարում է X սատրապությունը՝ վերջինիս մեջ ընդգրկելով նաև XVIII և XIX սատրապությունների ցեղերին (տե՛ս Herzfeld 1968: 313; Hewsen 1983: 123-143):

[2] Kent 1953: 127.

[3] Marquart 1901: 30. Ապստամբությանը ուտիների մասնակցության մասին տե՛ս Дандамаев 1960: 19.

[4] Տե՛ս, օրինակ, Հարությունյան 2004: 17:

[5] Մ. Դանդամանն այս սակերին նույնացնում է տիգրախաուդա սակերի հետ, սակայն կարծում է, որ Դարեհի արշավանքը պատժիչ բնույթ չի ունեցել, քանի որ նրանք մինչև Դարեհը անկախ են եղել (տե՛ս Дандамаев 1985: 103): Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ Սակա երկիրը Դարեհի կողմից հիշատակվում է ապստամբ երկրների շարքում:

[6] Այս սատրապությունների տեղադրության մասին մանրամասն տե՛ս Խորիկյան 2014:

մից ձեռնամուխ լինել երկու սատրապությունների ձևավորմանը: Իսկ վարչական վերակառուցումների վերջին փուլում ծայր արևելքում կազմավորվում է XX՝ հնդկական սատրապությունը: Սակայն սրանով վերջանում է սոսկ սատրապական ցուցակը, որտեղ թվարկվում են 20 սատրապությունները: Իրականության մեջ գոյություն ուներ ավելի ուշ ձևավորված XXI սատրապությունը, որը սեպագիր արձանագրություններում ներկայացված է Սկուդրա, «անդրծովյան սկյութներ» և «վահանակիր հույներ» աշխարհագրական անուններով: Այսպիսով, առաջանում է վարչական բաժանման մի համակարգ, որի ձևավորման սկզբունքը ուղղակիորեն հիշատակում է Հերոդոտոսը: Պատմահայրը գրում է.«Յուրաքանչյուր ազգի նա (իմա՛ Դարեհ Ա - Խ.Հ.) կցեց մերձակա հարևաններին և, բացի այդ, հեռավոր ազգություններին միացրեց այս կամ այն իշխանությանը»[1]:

Ինչպես տեսնում ենք, բերված տեղեկության մեջ արտացոլված է վարչական բաժանման երկու սկզբունք: Առաջինն այն էր, որ պարսից արքունիքը միևնույն ժողովրդին ընդգրկում էր ոչ թե տարբեր սատրապությունների մեջ, այլ մի քանիսին ներառում էր մեկ վարչական միավորի մեջ: Հարկավ, ինչպես իրավացիորեն նկատվել է, սատրապությունների ստեղծումով վարչական բաժանման հիմքում դրվեց միանգամայն նոր գաղափար՝ վարչական մեկ միավորի մեջ ներառել մի քանի երկրներ կամ ժողովուրդներ, որոնց գլուխ կանգնած պարսից սատրապը միշտ էլ կարող էր, նրանց միմյանց դեմ գրգռելով և հակադրելով, ապահովել պարսից գերիշխանությունը կամ տիրապետությունը[2]:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ սկզբունքին՝ «հեռավոր ազգություններին միացրեց այս կամ այն իշխանությանը», ապա այս սկզբունքի արտացոլումը Հերոդոտոսի մոտ այնքան էլ հստակ չէ: Անշուշտ, հարցի լուծման բանալին պետք է փնտրել հենց նույն սատրապությունների ցուցակում, և ըստ այդմ էլ, այս հարցում մեր պարզաբանումներն այսպիսին են: Հեռավոր ազգությունները պետք է այլ կարգավիճակ ունենային, որպեսզի չհիշատակվեին հենց սատրապությունների կազմում, մյուս ժողովուրդների հետ միասին: Իսկ միևնույն սատրապության ցեղերից մեկին փնտրել տվյալ սատրապության սահմաններից հեռու, հակասում է պարսից արքունիքի վարչական քաղաքականության սկզբունքներին, ինչպես ենթադրում է, օրինակ, Ի. Պյանկովը[3]: Վերջինս IX սատրապության օրթոկորյուբանտիներին՝ հին պարսկական արձանագրությունների տիգրախաու-

---

[1] Հերոդոտոս, III, 89:

[2] Հարությունյան 1999: 50:

[3] Хорикян 2015: 128-132.

դա սակերին, նույնացնում է դերբիկների հետ և տեղադրում Կասպից և Արալյան ծովերի միջև, իսկ XII սատրապության մեջ հիշատակվող Այգլերի երկիրն էլ նույնացնում է Պտղոմեոսի Ἀυγαλοί-ին[1], որը Բակտրիայից բաժանված էր սոգդերով[2]: Մեր կարծիքով հեռավոր ազգություններն այն ժողովուրդներն էին, որոնք Դարեհին, հարկերից բացի, ինչպես վկայում է Հերոդոտոսը, նաև ընծաներ էին մատուցում[3] և մասնակցել էին Քսերքսեսի հունական արշավանքին: Եթովպացիները, կոլխերը և նրանց հարևանները, արաբները՝ որպես ծայրամասային ժողովուրդներ, այլ հարաբերություններով էին կապված Աքեմենյան Պարսկաստանի հետ, քանի որ նրանց բնակության շրջաններում պարսից իշխանությունն ավելի թույլ էր, և նշված ցեղերն ունեին որոշակի առավելություններ մյուս ժողովուրդների նկատմամբ: Չնայած այն հանգամանքին, որ նրանք ընծաներ և հարկեր էին մատուցում պարսից արքունիքին, այդուհանդերձ նրանց պարտավորությունները համեմատաբար մեղմ էին:

Սակայն պետք է նշել, որ ժամանակ առ ժամանակ նրանց պարտավորությունները եղել են նույնը, ինչ որ մյուսներինը: Օրինակ՝ Քսերքսեսի ժամանակ նշված ժողովուրդները պարտադիր մասնակցել են հունական արշավանքին, ընդ որում նրանցից կազմված զորամասերը գլխավորել են պարսիկ զորահրամանատարները: Հետաքրքիր է նաև, որ եթովպացիների, կոլխերի, արաբների շարքում հիշատակվում են Նյուսե սրբազան երկրի բնակիչները, որոնց Հերոդոտոսը տեղադրում է Հնդկաստանում՝ ասիական եթովպացիների երկրում[4]: Սակայն դատելով այն հանգամանքից, որ Նյուսեի և Եգիպտոսին սահմանակից եթովպացիներն ընծաները միասին են բերում, նշանակում է, որ Նյուսե սրբազան երկիրը նույնպես

---

[1] Claudii Ptolemaei Geographia 1845: VI, 12, 4. Սակայն մասնագիտական գրականության մեջ կարծիք կա, որ խոսքը Բակտրիայի մեջ մտնող Մարգիանայի մասին է (տե՛ս Sarre, Herzfeld 1910: 26): Ինչևէ, «բակտրիացիներից մինչև Այգլերի» ցույց է տալիս, որ այս երկրները անմիջական հարևաններ են եղել: Եթե ինչ-որ տեղ ենթադրենք, որ Այգլերի երկիրը գտնվել է Մարգիանայում, ապա Մարգիանայում ապստամբությունը ճնշելուց հետո Դարեհը, հավանաբար, քաղաքական նպատակներով վարչաքաղաքական կացությունը տեղում ձևավորել էր նոր, հավատարիմ ցեղի, թերևս սկյութականի (հմմտ. Массон 1959: 149; Junge 1942: 1486) շուրջ: Չի բացառվում, որ Այգլերի երկիրը գտնվել է XII սատրապության ծայր հյուսիսում, որտեղ սկյութական տարրի առկայությունն ակնհայտ էր:

[2] Пьянков 1965: 43-44, прим. 68.

[3] Հերոդոտոս III, 97; Herodotus 1957: III, 97; Геродот 1972: III, 97.

[4] Անդ:

գտնվել է արևմտյան եթովպացիների երկրում[1]: Եթե կոլխերի պարագայում կարելի է ասել, որ միացված են եղել XIX սատրապությանը[2], ապա եթովպացիները վարչական առումով, ըստ էության, միացված են եղել եգիպտական սատրապությանը, իսկ արաբները կարող էին հանդես գալ և՛ V, և՛ IX սատրապությունների կազմում, չնայած Քսերքսեսի հունական արշավանքին արաբները և արևմտյան եթովպացիները միավորվում են մեկ հրամանատարության ներքո, ընդ որում՝ նրանց առաջնորդում է Արսամեսը՝ Դարեհի և Արտիստոնեի՝ Կյուրոսի դստեր որդին[3], ինչը, իրոք, վկայում է նրանց առանձնահատուկ կարգավիճակի մասին:

Պարսկական սեպագիր աղբյուրներում Եթովպիան հիշատակվում է Քուշ անվան ներքո, որը Դարեհը համարում է իր տերության երկրներից մեկը, որտեղ ձգվում էին թագավորության սահմանները, և որտեղից բերվում էր արքունիքին անհրաժեշտ փղոսկրի մի մասը[4], ինչի մասին գրում է նաև Հերոդոտոսը: Հետևաբար, եթովպացիների վրա պարսիկների իշխանությունն իրական էր, քանի որ կոլխերի դեպքում էլ Հերոդոտոսը նշում է, որ պարսիկները տիրում էին մինչև Կովկաս լեռը: Ինչ վերաբերում է արաբներին, ապա նրանց մասին խոսել ենք վերևում և վերջում ավելացնենք միայն, որ փաստացի կային արաբական որոշ ցեղեր, որոնց հետ պարսիկների հարաբերությունները դաշնակցային էին, և այդ ցեղերը վարչական առումով ոչ մի հարաբերություն չունեին Աքեմենյան Պարսկաստանի սատրապական համակարգի հետ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Խորիկյան Հ. 2006, Աքեմենյան Պարսկաստանի XIX սատրապության էթնիկական կազմի վերաբերյալ, ԲԵՀ 2, 114-126:

Խորիկյան Հ. 2014, Հայաստանը և Այսրկովկասը Աքեմենյան Պարսկաստանի վարչական բաժանումներում (պատմաաշխարհագրական ուսումնասիրություն), Երևան:

Հարությունյան Բ. 1999, Աքեմենյան Պարսկաստանի XVIII սատրապության տեղադրության շուրջ, Հանդէս Ամսօրեայ, Վիեննա, 1-12, 49-53:

Հարությունյան Բ. Հ. 2004, Հայաստանի պատմության ատլաս (Ա մաս),

---

[1] Հմմտ. Herodotus 1957: III, 97, n. 1, էջ 125: «Probably the mountain called Barkal in Upper Nubia; this is called "sacred" in hieroglyphic inscriptions».

[2] Խորիկյան 2006: 114-126:

[3] Հերոդոտոս VII, 69:

[4] Kent 1953: 136, 143:

Երևան:
Հերոդոտոս 1986, Պատմություն ինը գրքից, թարգմանությունը Ս. Կրկյաշարյանի, Երևան:
Геродот 1972, История в девяти книгах, перевод и примечания Г. Стратановского, Ленинград.
Дандамаев М. А. 1960, Восстание Вахьяздаты (из истории народных движений в древней Персии) ВДИ 1, 11-20.
Дандамаев М. А. 1985, Политическая история Ахеменидской державы, Москва.
Дьяконов И. М. 1956, История Мидии, Москва-Ленинград.
Массон В. М. 1959, Древнеземледельческая культура Маргианы, Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 73, Москва-Ленинград.
Пьянков И. В. 1965, «История Персии» Ктесия и среднеазиатские сатрапии Ахеменидов в конце V в. до н. э., ВДИ 2, 35-51.
Хорикян О. Г. 2015, Об этническом составе X сатрапии ахеменидской ерсии, «Метаморфозы истории», научный альманах, Псков, вып. 6, 128-132.
Armayor O. K. 1978, Herodotus' Catalogues of the Persian Empire in the Light of the Monuments and the Greek Literary Tradition, Transactions of the American Philological Association 108, 1-9.
Cameron G. G. 1973, The Persian satrapies and related matters, JNES 32/1-2, 47-56.
Claudii Ptolemaei Geographia, edidit C. F. A. Noebbe, t. II, Lipsiae, 1845.
Herzfeld E. 1968, The Persian Empire. Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East, Wiesbaden.
Hewsen R. 1983, The Boundaries of Achaemenid «Armina», RÉA XVII, Paris, 123-143.
Herodotus 1957, with an English translation by A. D. Godley, Vol. II, Cambridge-Massachusetts- London (Loeb Classical Library).
Junge J. 1942, Orthokorybantioi, Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart, 1484-1490.
Kent R. 1953, Old Persian. Grammar. Texts. Lexicon. 2nd ed., New Haven.
Malbran-Labat F. 1994, La version akkadienne de l'inscription trinlingue de Darius á Behistun, Roma.
Marquart J. 1901, Ēānšahr nach der Geographie des Ps. Moses Xorenac'i, Berlin.
Sarre F., E.Herzfeld 1910, Iranische Felsreliefe, Berlin.

PRINCIPLE OF ADMINISTRATIVE DIVISION OF ACHAEMENID PERSIA

Khorikyan Hovhannes
(Institute of Oriental Studies NAS RA)

The enumeration sequence of the Satrapies in scholarly literature has always caused controversy. After the formation of the Satrapies in relatively peaceful regions of the Empire to the west of the Euphrates, the attention of the Persian court was already focused on those countries which had not adopted Darius' royal power and had rebelled against it.

The study shows that the enumeration sequence of the Satrapies is determined by their chronological formation order, which has taken place through five phases.